

PRVNÍ POLISTOPADOVÁ KNIHA O POČÁTCÍCH ČESKÉHO DĚLNICKÉHO SOCIALISTICKÉHO Hnutí

Zdeněk Kárník, Na úsvitu dějin české sociální demokracie. Od prvopočátků hnutí k základům moderní politické strany (1844–1893) (Praha: Dokořán, 2018), 702 s. ISBN 9788073638573.

Kniha z pera prof. Zdeňka Kárníka (1931–2011) má sedm set stránek a vychází osm let po autorově smrti. Dílo významného českého historika sociálních dějin, mezi jehož celoživotní témata (kromě vynucené dvacetileté přestávky v období normalizace) patřily dějiny dělnického hnutí v Rakousku–Uhersku a dějiny první republiky, je prvním pokusem o celkové vylíčení počátků socialistického hnutí po listopadu 1989.

Zatímco v pouťorové (resp. předlistopadové) historiografii – i přes vysokou kvalitu mnoha prací – sehrály dějiny dělnického hnutí spolu s dějinami komunistického protinacistického odboje důležitý part v legitimizaci nedemokratického režimu, kde každá lokální stávka nebo nově založený dělnický spolek byly součástí teleologické cesty k Únoru, tak po roce 1989 úplně zmizely. Dějiny práce, dělnictva a dělnického hnutí po sametové revoluci vypadly z univerzitní výuky, historické popularizace i knižních přehledových výkladu moderních dějin. Pro ilustraci uveďme dva příklady. Zatímco například v nejnovější české syntéze dějin 19. století se postava politika Františka Ladislava Riegra objevuje celkem na 31 stranách, jména průkopníků a martýrů socialistického hnutí (Josef Boleslav Pecka, Ladislav Zápotocký, Josef Hybeš) či významných představitelů sociální demokracie před první světovou válkou (Bohumír Šmeral, Antonín Němec, František Soukup) jsou zmíněna dohromady na jedné straně.¹ V akademické syntéze *Dějiny českých zemí*, jež byla zároveň přeložena pro zahraniční publikum do anglického jazyka, se čtenářstvo dovídá o existenci jakéhosi masového levicového hnutí, které jen tak mimochodem mělo na přelomu 19. a 20. století pouze v českých zemích několik stovek tisíc loajálních a disciplinovaných stoupenců, ve dvou odstavcích.²

¹ Milan Hlavačka a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době I.* (Praha: Historický ústav, 2014). Protagonisté socialistů jsou zmíněni na s. 161.

² Jaroslav Pánek, Oldřich Tůma a kol., *Dějiny českých zemí* (Praha: Karolinum 2018), s. 354 (1. vydání 2008). Anglické překlady pak 2009 a 2018 pro druhé vydání.

Kniha *Na úsvitu dějin české sociální demokracie* popisuje období let 1844–1893. Z pohledu dělnického hnutí je to období epochální změny, jež se udála během zhruba dvou generací. Na začátku stojí zubožený stav formující se třídy městského dělnictva a jeho první – spíše zoufalé než sebevědomé – výstupy v Čechách a na Moravě v letech 1843 a 1844. O ty kniha zavádí pouze telegraficky. Na jeho konci vstupujeme do doby po roce 1890, kdy se po perzekuci sedmdesátých a osmdesátých let dělnické socialistické hnutí rozvinulo z úzké konspirační skupiny do masových počtů a stalo se mocnou sociální a politickou silou. Devadesátá léta 19. století byla obdobím, kdy se rodí specifická dělnická kultura obsahující například manifestace demonstující kolektivní sebevědomí dělného lidu nebo dělnické knihovny a tělovýchovné spolky. V roce 1897 také zasedli první socialističtí poslanci v lavicích předlitavského parlamentu, Říšské rady ve Vídni. Jen pro ilustraci: Okolo roku 1885 nebo i 1889 by nikoho z hrstky aktivistů socialistického hnutí, jež bylo zužováno zvnějšku perzekucí a zevnitř ideologickým rozkladem, ani nenapadlo si pomyslet, že na 1. máj roku 1890 bude Vídní pochodovat 100 tisíc a Prahou 35 tisíc na svůj stav hrdých dělníků a dělnic.

Kniha končí rokem 1893 vylíčením jednání českobudějovického Vánočního sjezdu, kde bylo dovršeno zformování legální a na rakouské straně nezávislé Československé sociálně demokratické strany dělnické (ČsSDSD). Sjezd je důležitý nejen z hlediska dějin České sociální demokracie, ale i konceptuálního a narativního zarámování knihy. Dává znát, že autor klade důraz na organizačně-správní dějiny sociálně demokratické strany, a nikoliv sociální dějiny socialistického hnutí. Iniciátorem projektu byla ostatně dnešní ČSSD, která si přála mít sepsané své dějiny. To do velké míry ovlivňuje podobu knihy.

Je obtížné knihu hodnotit s vědomím, že její autor zemřel chvíli potom, co dopsal hrubý rukopis. Jednak z důvodu piety k velkému českému historikovi, dále proto, že není jasné, co bylo autorovou intencí a co je výsledkem vydavatelské posmrtně dělané redakce knihy, již provedl syn autora Z. Kárník mladší. Ten vydal knihu jako akt protestu v nakladatelství Dokořán, jelikož již bylo jasné, že původní zadavatel projektu ČSSD hrubý rukopis ke konečnému vydání nepřivede.³

Předně musíme konstatovat, že čtenář/ka je vržen/a do změti faktů, propletence událostí, mnoha dobových článků, sjezdových referátů a epizod různých významů, v nichž se poněkud rozměšňuje onen epochální civilizační přínos socialistického dělnického hnutí pro *reformulaci* obsahu pojmu občanské společnosti. Ten před vystoupením organizovaných mas dělnické třídy definovali pouze bohatí a vzdělaní muži. Velké množství faktografických údajů navíc není regulováno průběžnými shrnujícími pasážemi či alespoň autorovými analytickými úsudky, jež by vnesly alespoň nějaký řád do džungle faktů. To také přispívá k obtížné orientaci v publikaci.

Kniha se špatně čte zájemcům o dějiny emancipace a kritickou sociální vědu, pro něž například v Německu vychází skvělá řada theorie.org v nakladatelství Schmetterling

³ Viz ediční poznámka Z. Kárníka ml. na s. 687.

Verlag.⁴ Odborným čtenářům, kteří by s knihou dále rádi pracovali, ztěžuje orientaci v knize absence seznamu literatury a použitých pramenů, seznam tabulek a statistických údajů či uživatelsky ne příliš příjemné členění kapitol, jichž je více než 150. Některé nesou spíše pracovní názvy jako: „Referát Josefa Boleslava Pecky“, „Zpráva prozatímního ústředního výboru strany“ či „Organizační usnesení redaktorské konference brněnské v srpnu 1890 a jejich přenos do Vídně“. V některých pasážích – například při líčení různých sjezdů sociální demokracie – působí kniha jako příliš detailní výpisky z pramenů a literatury. Obecně by knize rovněž slušela ještě jedna (po již provedené) pečlivá jazyková a odborná redakce. Text plyne jen velmi těžce, tu a tam se objevují překlepy, špatné geografické názvy (městečko, kde byla 7. dubna 1874 založena rakouská sociální demokracie, se jmenuje Neudorf, a nikoliv Neudörfel), a dokonce hrubé historické chyby (na s. 397 je například Jan Evangelista Purkyně jmenován jako aktivní přírodovědec v době rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou v roce 1882, přitom zemřel již r. 1869). Rovněž příliš nerozumím typograficky i čtenářsky nesmyslnému nadužívání tučného písma a kurzívy v textu.

Zmíněné skutečnosti zásadně ztěžují záměr věnovat více pozornosti konceptuální stránce knihy. Kniha si to ale zaslouží. Základem jsou organizační dějiny Československé sociální demokracie. Proto je velká pozornost věnována například protokolům ze sjezdů. Politické a správní dějiny partaje jsou ovšem sledovány v kontextu mezinárodní politiky, společenského vývoje v českých zemích a habsburského soustátí na jedné straně a socialistického hnutí a socialistických stran v Německu, Rakousku-Uhersku a celé Evropě na straně druhé. Navíc zde jsou kapitoly věnované rozvoji marxistického učení, jež po scelovacím hainfeldském sjezdu na přelomu let 1888/1889 přijala socialistická strana v Rakousku jako teoretický základ své činnosti. Názorům Marxe a Engelse a dalších je věnován dostatečný prostor odpovídající jejich dobovému významu, nejsou přitom adorovány ani karikovány. V tomto smyslu napsal Zdeněk Kárník kvalitní sociální dějiny socialistického hnutí, které jsou na jedné straně oproštěny od teleologického marx-leninismu,⁵ na druhé straně ale nevnímají proměny společnosti českých zemí 19. století izolovaně od evropského a celosvětového vývoje.

Klasický problém starší české historiografie dělnického hnutí před rokem 1989 i před rokem 1948 byl vztah internacionálního socialismu, jenž v kontextu Předlitavska byl

⁴ K počátkům socialistického dělnického hnutí vyšla v řadě *theorie.org* kniha Ralfa Hoffrogeho *Sozialismus und Arbeiterbewegung in Deutschland und Österreich. Von den Anfängen bis 1914*, 2011 (2. vydání 2017). Nejznámější publikací z řady *theorie.org* je jistě úvod do myšlení Karla Marxe od Michaela Heinricha. Od roku 2007 vyšlo 14 vydání: Michael Heinrich, *Kritik der politischen Ökonomie. Eine Einführung* (Stuttgart, Schmetterling Verlag: 2004). Překlad knihy nyní připravuje nakladatelství Neklid.

⁵ Tak je sice psána kniha historika Otto Urbana *Česká společnost 1848–1918* (Praha: Svoboda 1982). Na druhé straně se jedná o dosud nepřekonanou syntézu českého 19. století a kapitoly o socialistickém hnutí v této syntéze jsou dle (nejen) mého názoru stále to nejlepší, co bylo kdy o českém socialistickém hnutí předminulého století napsáno.

charakteristický kulturním imperialismem německojazyčných soudruhů vůči českým socialistům, a národnostní otázky. Problematika je stále živá i v nejnovější historiografii socialistického hnutí.⁶ Šlo o dilema mezi internacionalismem a nacionalismem, mezi solidaritou s národem, jež se v 19. století stala nejpřirozenější a nejvyšší hodnotou člověka, a na druhé straně solidaritou s třídou pracujícího lidu, která spojovala dělníky v Evropě a zbytku světa v boji za humanizaci světa práce a perspektivy života obecně. Také Kárník této problematice věnuje mnoho stran, dává ho rovněž do vztahu s perzekucí hnutí, jejíž nejostřejší fáze trvala od poloviny sedmdesátých do počátku devadesátých let. Z. Kárník prošel mnoho pramenů i svazků starší literatury, kterým se několik desetiletí nevěnoval žádný historik, a konstatuje, že ne vždy šlo o snahu o dosažení národní autonomie Čechů, nýbrž že důvody mohly být o mnoho prozaičtější: například decentralizovat hnutí před zraky policejních úřadů a alespoň o trochu tak ztížit jeho úplné rozbití. Tlak poměrů tak měl být tím hlavním, co zapříčinilo památný sjezd v břevnovském hostinci U Kaštanu v dubnu 1878, kde byla založená česká (resp. československá) pobočka socialistické strany (s. 112).

U „národnostní otázky“, jak se tehdy říkalo, se mi zde zdá být rovněž nosné, že si Kárník všimá formování skupiny národních dělníků již na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století, a to uvnitř socialistického hnutí. Běžně je zrod strany národních socialistů vykládán jako reakce (pod taktovkou mladočeské strany) na protistátoprávní prohlášení skupiny pěti českých socialistů, kterým zahájily své první parlamentní angažmá r. 1897, kde označily snahu českých měšťansko-nacionálních stran (tedy především mladočechů) o uznání českého státního práva za „vyhrabávání ztrouchnivělých dokumentů a privilegií“. Kárník ale ukazuje formování národně sociálního proudu již od konce osmdesátých let v osobnosti morálně „prověřené“ érou persekuce Václava Sedmidubského. Nebyl to žádný řadový člen, ale účastník břevnovského sjezdu r. 1878 a také jeden z hlavních řečníků prvomájové manifestace na Střeleckém ostrově v roce 1890. Národní tření tak, domyslíme-li Kárníkovu tezi, probíhalo nejen mezi českými a německými socialisty, ale i mezi národnostně českými členy a stoupenci sociálně demokratické strany mnohem dříve, než jsme si doposud mysleli (viz s. 563 dál).

Jako problém vnímám, že žádná z více jak sto padesáti podkapitol (kromě ojedinělých zmínek v textu) není věnována ženám–socialistkám či alespoň ženské otázce v sociální demokracii. Nechci zde z pozice doktoranda sociálních dějin mistrovat historika, který intelektuálně vyrostl na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století a navíc je již po smrti, za to, že v jeho dějinách chybí ženy. Na druhou stranu ale socialistické hnutí 19. století – i přes to, že původně sdílelo dobový odpor k zaměstnávání žen i ženám–politickým – bylo od feministického obratu v osmdesátých letech (reprezentovaného např. jmény jako August Bebel či Clara Zetkin) a legalizací strany v Německu a vlastně i Rakousku–Uhersku po roce 1890 jednou z avantgard ženské emancipace

⁶ Naposled a nejlépe se této problematice věnoval Jakub Beneš, *Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890–1918* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

a také nejhlásitějším podporovatelem ženského volebního práva. Proto je minimálně problematické, že v knize o 700 stranách není žádná z více jak 150 podkapitol věnována ženám, jakkoliv je pravdou, že nástup ženské emancipace jako důležitého bodu programu socialistického hnutí přišel až po roce 1890.

Závěrem konstatujeme, že kniha *Na úsvitu dějin české sociální demokracie* je rozhodně důležitý počin. Třicet let po sametové revoluci, kdy byly dějiny dělnického hnutí jako zcela vyčerpaná prorežimní agitka uloženy k politickému zimnímu spánku, a zhruba deset let po znovuobjevení se tématu v české historiografické produkci⁷ vychází první pokus o syntetický pohled na počátky dělnického hnutí. Zdeněk Kárník však zemřel dříve, než stačil dílo dokončit a na knize je to poznat. Pokud by knize bylo věnováno více odborné a jazykové péče, mohlo by být odborné rozloučení prof. Kárníka ještě o něco důstojnější. Jeho poslední dílo přineslo budoucím badatelům a badatelkám mohutný základ pro jejich práci. Příběh počátků socialistického dělnického hnutí a význam jeho bojů pro naši dobu a problémy, které jako společnost řešíme, si ale ještě budeme muset napsat.

Jakub Raška

⁷ Nejvýznamněji se o renesanci tématu z českých historiků zasloužili pravděpodobně Rudolf Kučera (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR) a Lukáš Fasora (Masarykova univerzita v Brně). Vůbec první česky psaná kniha věnující se výhradně dělnictvu vyšla (a rozepsaná) po roce 1989 je příznačně z pera německého bohemisty Petera Heumose: Peter Heumos, *Vyhráme si rukávy, než se kola zastaví. Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006). Pasáže o dělnických dějinách lze najít po roce 1989 také u klasiků oboru Jiřího Kořalky o dějinách české společnosti 19. století (Jiří Kořalka, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*, Praha: Argo, 1996 a zde recenzovaného Zdeňka Kárníka v jeho třídílné publikaci o Československé první republice (Zdeněk Kárník, *České země v éře První republiky (1918–1938)*, Díl I–III., Praha: Libri, 2000–2003; 2. vydání 2017–2018).